

การบริหารแรงงานก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

เนื่องจากแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งปัจจัยหนึ่งที่จะยังความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศ ดังนั้นการใช้แรงงานของชาติอย่างถูกต้องและให้เป็นประโยชน์สูงสุด จึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลของทุกประเทศถือเป็นเรื่องสำคัญในการบริหารบ้านเมือง สำหรับประเทศไทยนั้นหลักฐานที่เกี่ยวกับการบริหารแรงงานโดยรัฐ มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย คือเมื่อประมาณ ๗๐ ปีมาแล้ว ซึ่งผู้เขียนจะได้นำมาเป็นจุดเริ่มต้นในการเสนอเรื่องการบริหารแรงงานในประเทศไทย

สำหรับการพิจารณาการบริหารแรงงานในสมัยสุโขทัยนั้น ผู้เขียนใคร่ขอกล่าวถึงลักษณะการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ในสมัยนั้นโดยสังเขป กล่าวคือนโยบายการปกครองสมัยสุโขทัยนั้นทางราชการมีนโยบายที่จะดูแลรักษาทุกข์สุขของประชาราชนเหมือนบุคคลในครอบครัว และมีการป้องกันภัยจากกลุ่มบุคคลอื่นด้วย อาจาจักรสุโขทัยเมื่อแรกตั้งใหม่ ๆ มีอาณาเขตไม่กว้างขวางนัก มีผู้คนจำนวนน้อย การดูแลทุกข์สุขก็กระทำไคงาย เป็นอันว่าการส่งเสริมเสริรักษาบุคคล การส่งเสริมการค้าขายโดยไม่เก็บภาษีสินค้าทางแดน การให้ประชาราชนปฏิบัติกิจทางศาสนาไคอย่างเต็มที่ สนุกรื่นเรื่งกันไคในเทศกาดต่าง ๆ ไคอย่างอิสระเสรี^๒

ไคด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับประชาราชนมีลักษณะไม่ซับซ้อน ไคพระเจ้าแผ่นดินไคใกล้ชิดกับประชาราชนมาก เมื่อประชาราชนมีความทุกข์ร้อน เจ้านาย ข้าราชการ ผู้มี

^๑เขียน อรรถ, "วิวัฒนาการการบริหารแรงงานในประเทศไทย," รวบรวมบทความเกี่ยวกับแรงงาน และองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปี ขององค์การกรรมกรระหว่างประเทศ (พระนคร: มูลนิธิสหกรณ์การซื้อและการขาย, ๒๕๑๒), หน้า ๑

^๒ธรงค์ พวงพิศ, ประวัติศาสตร์ไทย ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๔), หน้า

หน้าที่ตัดสินไม่ได้หรือไม่เป็นที่พึงของประชาชน ประชาชนก็ร้องทุกข์กับพระเจ้าแผ่นดิน โดยไปสั่นกระดิ่งที่ประตูพระราชวัง พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จสอบสวนให้ ดังขณะตั้งกล่าวแสดงถึงความใกล้ชิดระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับประชาชน ดังศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า "... ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้เห็น ไพรฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลาง เมืองเจ็ดทองของใจ มักจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนไรไปดั้นกระดิ่งอันทานแขวนไว้ พอขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยีนเรียก เมื่อถามสอบความแก่นันด้วยชื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยจึงช... " ข้อความในศิลาจารึกนี้ตรงกับกฎหมายการร้องทุกข์ขหมมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

ลักษณะทาง เศรษฐกิจและสังคม สังคมในสมัยสุโขทัยได้แบ่งลักษณะชนชั้นของสังคมออกเป็น "พ่อเมือง" "เจ้าขุนมูลนาย" และ "ไพร่ฟ้าข้าไท" ซึ่งใจแพนคำว่าทาสซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีการใช้คำว่า "ทาส" แต่ทั้ง ๒ คำ คือ "ไพร่ฟ้าข้าไท" และ "ทาส" มีความหมายเดียวกัน เมื่อคำว่าทาสยังไม่มีใช้ เราจึงคิดว่าสังคมสุโขทัยไม่มีทาส แต่ตามถ้อยคำที่ปรากฏในจารึกรามคำแหง สังคมสุโขทัยมีทาสอยู่แล้ว และทาสนั้นยังเป็นทรัพย์สินที่จะตกทอดแก่ทายาท เมื่อเจ้าของทรัพย์สินว่าชนมและหลักฐานที่พอจะยืนยันได้อีกว่า สังคมสมัยสุโขทัยเป็นสังคมที่มีทาสก็คือ บรรดาเชลยที่ไดมาจาก การทำศึกสงครามหากไม่ฆ่าทิ้งเสีย จะเอาไว้เพื่อประโยชน์อะไรนอกเสียจากนำมาไว้แรงซึ่งก็คือ ทาสนั่นเอง

^๓ ศักดิ์ นาสุชนิรันดร์, ดร., การปกครองของไทย (พระนคร: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๓๖ - ๓๗

^๔ อาจารย์ ดร.ชจร สุขพานิช ได้เสนอความเห็นโดยอ้างคำในจารึกหลักฉบับสมบูรณ์ว่า "... ในสังคมสุโขทัยนั้น เมื่อราษฎรว่าชนม ทรัพย์สินสมบัติรวมทั้งหนี้สินทั้งหลายทั้งปวง อีกทั้งผู้พึ่งพาอาศัยคือลูกเมีย ญาติพี่น้องของผู้ว่าชนม ตลอดจนเขาทาสบ่าวไพร่ทั้งสิ้นตกทอดอยู่ในความรับผิดชอบของทายาท ทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้รวมหนี้สินของผู้ว่าชนมเขาไว้ด้วย เป็นหน้าที่ของทายาทจะกองทุนดูแลรักษาเลี้ยงดู และใจสอย ชำระ (หนี้) ท่อไป..."

^๕ จากการสัมภาษณ์อาจารย์ชจร สุขพานิช ณ บ้านเลขที่ ๕ ถนนลาดพร้าว อ.บางเขน กรุงเทพฯ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๓ เวลา ๙.๐๐ น.

การดำรงชีวิตประจำวันของพลเมืองนั้นเต็มไปด้วยการประกอบอาชีพและการทำบุญให้ทาน รักษาศีล ทั้งธรรม ประกอบกับพอขุนรามคำแหงซึ่ง เป็นกษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่งในสมัยสุโขทัยก็ได้ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วย

สำหรับด้านเศรษฐกิจนั้น ได้มีการทำนุบำรุงการค้าขาย และส่งเสริมการอาชีพ ทั้งทาง เกษตรและอุตสาหกรรม ทางด้านเกษตรกรรมได้มีการส่งเสริมการปลูกพืชไร่และสวนผลไม้ ดังศึดา จารึกโลกดวาวไว้ว่า "สร้างป่าหมาก ป่าพลู หัวเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หายในเมืองนี้" เมื่อมีการ ปลูก การซื้อขายก็มีมาดมาย การค้าในสมัยสุโขทัยเป็นแบบเสรี ไม่มีการผูกขาด ใครจะค้าสิ่งใด รัฐบาลไม่หวงห้าม เจ้าเมืองก็ไม่เก็บภาษีด้วย รัฐบาลจัดตลาดขึ้นเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า หนึ่งนในสมัยสุโขทัยนั้น การทำนาได้มีโครงการชลประทานหลายแห่ง เช่น ในสมัยพอขุนรามคำแหงได้ สร้างทอดินดำเฉียงน้ำเข้ามา ซึ่งใครคนพบทอดินนี้ในปี พ.ศ. ๒๐๕๓ และในศึดาจารึกก็ได้มีการจารึก เป็นที่ปรากฏว่า "อนึ่งทอปุพระยารวง นำเอาไปเดินบางพานนั้น ถิ่นหายสิ้น และเขาขอน (ยอม) จะมาทางฟ้าและหาทอนั้นพบกระทำทอเอาไปเฉียงน้ำให้เป็นนาเหมือง นาฝาย มิได้ เป็นทางฟ้ากัน" ทางด้านอุตสาหกรรมที่เห็นชัดคือการทำเครื่องสังคโลก และคงทำเป็นอุตสาหกรรม ใหญ่โตมาก เพราะเห็นได้จากทรากเตาที่เหลืออยู่มีจำนวนหลายสิบเตา เศษถ้วยรามแตกที่เสี ยกันมาก นอกจากนี้ยังแพร่หลายไปต่างประเทศ ซึ่งมีการขุดพบได้ในปัจจุบัน เช่นในชวา ฟิลิปปินส์ (แถบเกาะลูซอนใต้) เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าการผลิตเครื่องสังคโลกคงทำอย่างใหญ่โต และส่งไป ขายยังต่างประเทศได้

ลักษณะการไร่แรงงาน

ในสมัยกรุงสุโขทัยนั้นกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการเกษตร ดังนั้นผู้ทำงานเกือบทั้งหมดจึงเป็น

๒ ฅรงคื พวงพิศ, อวางแฉว, หนา ๔๒

๓ เลมเค็ยวกัน, หนา ๔๓

๔ เทียน อัจกุล, อวางแฉว, หนา ๑

ผู้ทำงานในทางเกษตร ที่มาของแรงงานนั้นได้มาจากการจับศึกบ้าง โดยเมื่อรบชนะบ้านเมือง
 โด่กักกวาดต้อนเอาผู้แพมาใส่แรงงาน ทั้งนี้เนื่องจากสมัยนั้นมีการจับทาสอยู่กับพวกขอม มอญ
 ดาวั ซึ่งเป็นเจ้าของดินไทยเดิมและชนชาติเพื่อนบ้านอื่น ๆ แรงงานที่เป็นชายจริง ๆ มีน้อย ส่วน
 ใหญ่คงเป็นแรงงานหญิง เพราะในยามเริ่มก่อตั้งชาติเรานั้น ผู้ชายก็คงเป็นทหารและออกรบกันเป็น
 ส่วนมาก ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่ในสมัยนี้ได้แก่ เจ้าขุนมูลนาย และบรรดาแม่ทัพนายกองของพระมหา
 กษัตริย์ จากหลักฐานศิลาจารึกอู่แมนไควว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นนักบริหารแรงงานที่
 เห็นการณ์ไกลและสามารถพระองค์หนึ่ง เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้นำให้มีการบริหารบ้านเมือง โดย
 ถือว่าพลเมืองเป็น "ลูกบ้านลูกเมือง" โดยพระองค์ท่านทรงเป็น "พ่อบ้านพ่อเมือง" พลเมืองมี
 สิทธิเป็นไพร่ของฟ้า ซึ่งหมายความถึงสวรรค์ หรือองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง ส่วนคำว่า "ข้า"
 หมายถึงคนรับใช้

นอกจากการมีแรงงานต่างชาติที่ได้จากการรบพุ่งแล้ว พ่อขุนรามคำแหงฯ ยังได้ทรงคิดก่อ
 และทรงรักจ้างเอาแรงงานจากต่างประเทศเข้ามาเพื่อช่วยในการริเริ่มทางอุตสาหกรรมของประเทศ
 โดยพระองค์ท่านได้ทรงทำพระราชไมตรีกับจีน และได้ทรงส่งให้ราชทูตไทยขอช่างจีนผู้เชี่ยวชาญ
 ด้านเครื่องปั้นดินเผามาด้วยเป็นอันมาก เพื่อฝึกสอนคนไทยให้ดำเนินงานด้านเครื่องปั้นดินเผา นับ
 ได้ว่าเป็นการเริ่มติดต่อทางวิชาการเพื่อปรับปรุงแรงงานไทยให้ฝีมือ และเริ่มงานด้านพัฒนา
 อุตสาหกรรมครั้งแรกของไทยอีกด้วย พ่อขุนรามคำแหงฯ ได้ทรงส่งสอนผู้ทำงานและพลเมืองทั้ง
 ปวงให้ฝึกหัดขณะนิตย์ที่ขียนหมื่นเพ็ชร ทำงานสร้างตัวเองและประเทศชาติ โดยพระองค์ได้ทรงส่ง
 สอนไว้ในศิลาจารึก ให้ไทยทั้งหลายพากเพียรสร้างตนเอง "ควยรู้ ควยหลวก ควยแกลว ควยหาญ
 ควยแคะ ควยแรง" คือให้ระดมสติปัญญาความกล้าหาญ ความขยันหมั่นเพียรประกอบสัมมาวิพ

จึงอาจสรุปได้ว่า ในสมัยสุโขทัยนั้นมีลักษณะการปกครองแบบครอบครัว หรือเป็นแบบพ่อปก
 ครองลูก การปกครองจึงมีลักษณะของการปกป้องผองภัยให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของคนในครอบครัว
 เอาใจใส่ดูแลให้พลเมืองมีอาชีพและมีความรู้เพิ่มขึ้น เช่นการนำช่างจีนมาฝึกสอนอาชีพเครื่องปั้นดิน

เผาไหม้แก๊สเมือง ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรงที่จะอำนวยความสะดวกให้ความผาสุกร่มเย็นแก๊สเมือง พด เมืองมีความอิสระเสรีในการประกอบอาชีพ มีความอิสระในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง การใ้แรงงานก็เป็นไปโดยเสรี ไม่มีแรงงานบังคับ ไม่มีการเกณฑ์แรงงานโดยรัฐ สำหรับผู้ใดที่ เคยอยู่กับเจ้านายคนใดก็อยู่กับเจ้านายคนนั้นได้โดยสมัครใจ มิใช่เป็นการบังคับแต่อย่างใด แรงงานจึงมีลักษณะเหมือนกับคาริ้แรงงานในครอบครัว ไม่มีการวางจ้งแรงงาน กฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการใ้แรงงานจึงไม่มี

การบริหารแรงงานในสมัยกรุงศรีอยุธยา

สภาพโดยทั่วไปของสังคมในสมัยอยุธยาเป็นสังคมที่ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์โดยตรง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับข้า ตำแหน่งของพระมหากษัตริย์ได้มาด้วยอำนาจทางทหาร การสถาปนาราชวงศ์ของอ้ายก่าดั่งทหาร เช่นเดียวกับในสมัยอื่น ๆ ฉะนั้นฐานะของพระมหากษัตริย์จึงตั้งอยู่บนพระราชอำนาจแต่อย่างเดียว แลพระราชอำนาจก็มีขอบเขตจำกัดในทางการเมือง กล่าวคือสังคมสมัยอยุธยาถือว่าการปราบดาภิเษกเป็นการก้าวขึ้นสู่อำนาจบังคับโดยชอบธรรม กษัตริย์จึงต้องทรงระมัดระวังคอยเอาใจคนบางหมู่บางเหล่าไว้เสมอ เพราะเกรงว่าจะเกิดกบฏขึ้นตามบุคคลเหล่านั้นไม่พอใจ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นก็ได้แก่เจ้านายในพระราชวงศ์และขุนนาง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นยอดสุดของสังคม และทรงดำรงตำแหน่งในสังคมหลายตำแหน่ง เช่นทรงเป็นจอมทัพ จึงมีพระราชอำนาจที่จะเกณฑ์ไพร่พลมาใช้ในการป้องกันประเทศ และมีอำนาจที่จะรักษาระเบียบวินัยต่าง ๆ ไว้ได้ด้วยการลงทัณฑ์แก่คนทั้งปวง นอกจากนั้นยังทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งประเทศ ทรงดำรงตำแหน่งธรรมราชา จนชั้นถัดจากพระมหากษัตริย์ลงมาคือ

^{๑๐} คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., สังคมสมัยอยุธยา (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐), หน้า ๒

เจ้านาย ขุนนาง ราษฎร (ไพร่และทาส)^{๑๑}

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สังคมในกรุงศรีอยุธยา มีการตั้งตำแหน่งบรรดาศักดิ์ข้าราชการเป็นลำดับชั้น เช่น พระ ออกพระ หลวง ออกหลวง มีการกำหนดศักดินาโดยถือเอาศักดิ์ของคนเป็นสำคัญในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งบุคคลมีท้าว^{๑๒} และทอ^{๑๓}กันและกัน ถึงจะมีลักษณะของชนชั้นสูงและชนชั้นต่ำ ตลอดจนสิทธิและหน้าที่แตกต่างกัน แต่ชนชั้นเหล่านี้ก็มีไค่แยกกันด้วยกำเนิด และมีไค่สืบทอดกันไปด้วยความถาวร ผู้ที่เกิดในราชตระกูลซึ่งเป็นชนชั้นสูง ความสูงก็ถูกกดลงมาทุกชั่วคน และหมดสิ้นเมื่อถึงคนที่ ๕ บรรดาศักดิ์ก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล มีไค่สืบทอดไปถึงลูกหลานด้วยวิธีสืบตระกูล เช่นกันกับสามัญชน ถ้าปฏิบัติคนมีความดีความชอบในราชการก็อาจเลื่อนฐานะเป็นผู้สูงศักดิ์ แมทาสก็มีค่าตัวกำหนดแน่นอน อาจไค่ถอนตัวให้พ้นจากความ^{๑๔}เป็นทาสเมื่อไค่ไค่ได้

ในด้านความเป็นอยู่ของประชากรราษฎรสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น การทำมาหากินเป็นไปอย่างเจริญรุ่งเรือง มีหมู่บ้านร้านค้าตั้งเป็นตำบล ๆ ไป แต่ละตำบลก็ทำสินค้าแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันดังมีคำกล่าวที่ว่า "ฝูงชนพลเมืองรู้ทำมาหากิน มีการรกรงกรรมทำไร่นา ทำพาณิชย์กรรมแลกเปลี่ยนค้าขายทำการช่างอุตสาหกรรม เป็นต้นวาจักสาน ทำหม้อ ไห ชุม โอง ไซใส่ข้าวใส่่น้ำมากมุล" ^{๑๕}ซื้อขาย

^{๑๑} "... การที่มาตั้งเมืองหลวงอยู่กรุงศรีอยุธยานั้น ต้องมีการอพยพผู้คนโดยมีหัวหน้าเป็นผู้นำกับบิดา หัวหน้าเองที่กฎหมายเรียกว่า "มุนนาย" พอสร้างเมืองไค่ก็อยู่กันเป็นกลุ่มก้อนเพื่อป้องกันภัยจากกลุ่มชนที่เป็นศัตรู เมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ก็มีความจำเป็นในการเรียกหากำลังผู้คนเมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน จึงตรากฎหมายมิให้คนแตกพวกกระจัดกระจายซึ่งยากแก่การควบคุมดูแล กฎหมายจึงตราไว้ว่าผู้ที่มีสังกัดมุนนายเท่านั้น บ้านเมืองจึงจะให้ความพิทักษ์รักษาชีวิตและทรัพย์สินของตน คำว่า "ไพร่" จึงมีรากฐานจากความจำเป็นของสังคมไทยเมื่อแรกตั้ง ..."

จาก ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่ (พิมพ์โรเนียว, พ.ศ.๒๕๐๕), หน้า ๖

^{๑๒} สมัยพระนารายณ์ มีออกญาสูงสุด แขนกนพระบรมโกฏ มีเจ้าพระยาซึ่งมาจาก "พระยา" และยกให้เป็นเจ้า, จากการสัมภาษณ์อาจารย์ ขจร สุขพานิช, อ้างแล้ว

แก้กัน พวกราษฎรก็มีทรัพย์สินมั่งคั่ง เจริญสมบูรณ์ขึ้นทุกที^{๑๓}

การค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะในสมัยพระนารายณ์ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งภายในและต่างประเทศ การค้ากับต่างประเทศทำรายได้ที่สำคัญไ้หมานเมืองมาก กษัตริย์ทรงสนับสนุนให้พลเมืองทำการค้าขาย ทรงเอื้อเฟื้อพ่อค้าชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยด้วย เช่น ทรงมีไมตรีอย่างดีกับพระเจ้ากรุงจีน และทรงสนพระทัยในการทำนุบำรุงบ้านเมือง โดยเฉพาะด้านการค้า มีชาวจีนเข้ามาตั้งภูมิลำเนาและไปมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยามากขึ้น เช่น มีการทำเครื่องถ้วยชาม

การใช้แรงงานในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ลักษณะของการใช้แรงงาน มีลักษณะเป็นการเกณฑ์แรงงาน หรือแรงงานบังคับ ทั้งนี้เนื่องจากสมัยนั้นมีการสงครามบ่อยครั้ง อาจชักจูงการใช้แรงงานในสมัยอยุธยาออกได้ดังนี้

- ๑) ไพรสม
- ๒) ไพรหลวง
- ๓) ไพรสมกำลัง
- ๔) ขาพระ
- ๕) ไพรส่วย
- ๖) ทาส

ไพรสม ได้แก่บรรดาชายฉกรรจ์ซึ่งมีหน้าที่ต้องเป็นทหารสำหรับช่วยเหลือรักษาบ้านเมืองเมื่อมีอายุครบ ๑๕ ปี ท้องขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สม คือไพร่ที่สังกัดอยู่กับหน่วยราชการหรือบรรดา

^{๑๓} รong ศยามานนท์ และคนอื่น ๆ, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐

^{๑๔} ไทยมีไมตรีกับจีนตลอดมานับตั้งแต่กษัตริย์รามคำแหง ทำให้ทางประเทศเข้ามาค้าขายด้วย เช่นโปรตุเกส และชาติในยุโรป ก็เพราะต้องการจะพึ่งประเทศไทยในการจะติดต่อค้าขายกับจีนด้วย จากการสัมภาษณ์อาจารย์ขจร สุขพานิช, อ้างแล้ว

เจ้านายที่ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อฝึกหัดและใช้สอยงานต่าง ๆ

ไพร่หลวง ได้แก่ไพร่สมที่มีอายุครบ ๒๐ ปี ก็ย้ายเป็นไพร่หลวง ซึ่งสังกัดอยู่ในพระบรมมหาราชวัง รับราชการแผ่นดิน ผู้นั้นจะเอาไปใช้สอยไม่ได้ รับราชการจนอายุครบ ๒๐ ปี จึงปลดชรา ถ้าอายุยังไม่ถึง ๒๐ ปี จะส่งบุตรเข้ารับราชการ ๓ คน ก็ปลดบิดาให้พ้นจากราชการได้เหมือนกัน การเข้ารับราชการนั้นถ้าไพร่ผู้ใดไม่ปรารถนาจะเข้าเวรก็เสียเงินแทนได้^{๑๕} ซึ่งรัฐบาลสมัยนั้นต้องการเงินมาใช้จ่ายมากกว่าการไต่ตัวคนมาเข้าเวร

ไพร่สมกำลัง^{๑๖} คือไพร่ที่เกิดมาจากบรรดาชายฉกรรจ์ เพื่อเป็นกำลังสำรองเมื่อเกิดศึกหรือเพื่อปราบโจรที่มีกำลังมาก

ข้าพระ คือพวกที่ทางราชการอนุมัติไม่ต้องเกี่ยวข้องกับทางราชการ แต่เป็นผู้ดูแลรับใช้วัด เช่น ขอม รักษาดูแลวัดตลอดชีพ โดยให้เป็นหน้าที่ของทั้งครอบครัว การดูแลรับใช้วัดนั้น ปกติวัดหนึ่ง ๆ มีผู้ดูแลประมาณ ๑๐ - ๑๕ ครอบครัว

ไพร่ส่วย คือพวกที่มีอาชีพหาของป่า พวกนี้มักจะอยู่ห่างไกลจากแหล่งกลางของจังหวัด พวกนี้ทางราชการจะเกณฑ์มาเป็นไพร่หลวงได้จำนวนมาก จึงให้หาของป่า เช่น งาช้าง นอแรด มาคิดเป็นน้ำหนัก เพื่อใช้แทนการรับใช้ราชการ

ทาส ได้แก่บรรดาทหารที่เรียกว่าไพร่นั้น บางพวกก็ไปรับใช้นายทหาร และบรรดาเจ้านายต่าง ๆ ทำให้เกิดลักษณะของชนชั้นอีกชั้นหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่าทาส ในสมัยอยุธยา มี ๗ จำพวก คือ^{๑๗} ลูกทาสในเรือนเบี้ย ทาสที่ได้จากการรับทรัพย์มรดก ทาสที่มิผู้ให้ ทาสที่ช่วยไว้จากทัตไทย ทาสที่ช่วยจากพหุภิกขภัย และทาสเชลย (ซึ่งมีในสมัยกรุงศรีอยุธยามาก) ทาสต่าง ๆ เหล่านี้ผู้เป็น

^{๑๕} เงิน ศรีสุรกันษ์, แรงงานในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘, หน้า ๑๘

^{๑๖} สัมภาษณ์อาจารย์ ขจร สุขพานิช, อ้างแล้ว

^{๑๗} ณรงค์ พวงพิศ, ประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร: โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, ๒๕๑๘), หน้า

เจ้าของถือเสมือนหนึ่งทรัพย์สินสมบัติ ย่อมจะทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้เหมือนทรัพย์สินอื่น ๆ การใช้แรงงานทาสนี้ ผู้เป็นเจ้าของใช้ไต่ถามทุกอย่างมิได้กำหนดละเว้น ทาสจะแต่งงานมีครอบครัวไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากนายก่อน จะเป็นพยานเบิกความ จะรับตำแหน่งฝ่ายพลเรือนทำการในราชการ จะเป็นผู้รับชำระจักษุมรดกหรือเป็นนายประกันก็ไม่ได้ เว้นเสียแต่นายจะอนุญาต เจ้านายหรือบุคคลชั้นสูงต่าง ๆ จะกองอาศัยแรงงานทาสต่างชนต่าง ๆ ช่วยกิจการบ้านเรือน

ในกฎหมายลักษณะทาส เดิมที่เกิดขึ้นในเวลาพอ แม้ เป็นทาสของผู้อื่น เดิมก็เป็นทาสของผู้อื่น เรียกว่าลูกทาส ก็เป็นทาสโดยกำเนิด ยังไม่มีค่าตัว และเมื่อถึงพิทักษ์ราคาตัวแล้ว ลูกทาสจึงมีค่าตัว ซึ่งเรียกว่า "เกษียณอายุ" (หมายความว่าค่าชดเชยที่นายต้องเลี้ยงดู) มีชั้นต่าง ๆ ตามอายุ เช่นลูกทาสอายุตั้งแต่ ๑ - ๓ เดือน ขายค่าตัว ๒ บาท พักพิทักษ์ราคาตัวลูกทาสเพิ่มตามอายุ

กฎหมายสมัยอยุธยาได้ให้อำนาจนายเหนือทาสไว้กว้างขวางอีกมาก คือนอกจากจะใช้แรงงานได้ทุกอย่างแล้ว ยังมีอำนาจเขียนหรือขังโทษหากทาสนั้นไปกล่าวโทษโดยร้องเรียนไปทางบ้านเมืองโดยตัวเอง เป็นพยานว่า นายเงินเป็นขบถ ลัก หรือ ฆอราษฎรบังหลวง หากสอบสวนได้ว่าเป็นความจริง ให้ปลดปล่อยจากทาส แต่ถ้าไม่เป็นความจริงให้เขียนและตีปาก กฎหมายกำหนดว่า ทาสจะฟ้องนายเงินฐานโหดร้ายทารุณได้ก็ต่อเมื่อใดสงคาค่าตัวหมดเสียก่อน เมื่อเป็นไทแก่ตัวแล้วจึงฟ้องได้

ที่น่าสนใจเกี่ยวกับกฎหมายการใช้แรงงานทาสในสมัยนี้ก็คือ นายเงินอาจใช้สิทธิให้ทาสไปรบแทนตัวได้ เมื่อถูกเกณฑ์ไปรบหากทาสในกรณีนี้ได้ไปทำการรบจริง กฎหมายอนุญาตให้พ้นจากความเป็นทาส หากไปทัพเฉย ๆ แต่ไม่ได้รับให้ลดค่าตัวลงสองในสาม และหากรัฐบาลได้เกณฑ์ไปรบแล้ว ไม่ว่าจะไปทำการรบหรือไม่ก็ตาม กฎหมายให้เป็นอันหลุดพ้นจากความเป็นทาสได้

อนึ่ง จำนวนทาสในสมัยอยุธยามีจำนวนไม่มากนัก คือทั่วราชอาณาจักรมีไม่เกิน ๑๐ เปอร์เซ็นต์

๑๘ พระยาอนุমানราชธอน, เด็กทาสในรัชกาลที่ ๕ (พระนคร: ไทยเกษม, ๒๔๘๗), หน้า

เซ็นต์ เป็นแรงงานไร้เสีย ๕๐ เปอร์เซ็นต์

สรุปลักษณะของแรงงานในสมัยอยุธยา เป็นแรงงานคานเกณฑ์กรรมเป็นส่วนใหญ่
ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา บรรดาชายฉกรรจ์เมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี ก็ต้องเป็นทหารรับใช้ประ
เทศ ตลอดจนบรรดาขุนนางต่าง ๆ ซึ่งอาจได้รับคนใช้เป็นค่าจ้างแทนเงิน หรือสิ่งของที่หลวงให้
แรงงานในสมัยกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่จึงเป็นแรงงานซึ่งรับ ซึ่งได้จากการเกณฑ์แรงงาน และแรง
งานไพร่และทาส แรงงานเสรีมีมากแต่ที่ทำงานโดยมีค่าจ้างมีน้อยมาก ส่วนใหญ่คงเป็นผู้ประกอบ
กิจของตนเอง และเป็นคนงานที่ทำงานให้ครอบครัวโดยไม่มีค่าจ้าง นายจ้างที่น้อย นายจ้างราย
ใหญ่ก็คือหลวงนั่นเอง สำหรับแรงงานหญิงมีความอิสระในการประกอบอาชีพมากกว่าชาย และเนื่อง
จากมีสงครามเกิดขึ้นเป็นเวลานานทำให้จำนวนพลเมืองมีน้อยกว่าที่ควร จึงได้มีการนำคนงานจีนเข้า
มาในประเทศมากยิ่งขึ้น คนงานจีนเมื่อแรกเข้ามาที่ทำงานอยู่กับเจ้าขุนมูลนาย และครอบครัวที่มั่ง
คั่งทั้งหลายในลักษณะของทาสสินไถ่

ดังนั้นการบริหารแรงงานในสมัยนี้ จึงเป็นเรื่องที่รัฐออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้แรงงาน
ทั้งสิ้น

การบริหารแรงงานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ตอนต้น)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสมัยที่ได้มีการนำเอากฎหมาย และข้อบังคับต่าง ๆ ที่
เกี่ยวกับการใช้แรงงานมาพิจารณาแก้ไข โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้แรงงานของไพร่และ
ทาส ดังจะเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ไพร่ทั้งหลายที่เคยรับใช้ราชการปีละ
๒ เดือน ได้เปลี่ยนมาเป็นการรับราชการเพียงหนึ่งเดือน และออกไปทำมาหากินอิสระของตน ๒
เดือน คือต้องเข้าเวรหนึ่งเดือน ออกเวร ๒ เดือน^{๒๐} ภาวะความเป็นไพร่จึงได้รับความผ่อนคลาย

^{๑๙} จากการสัมภาษณ์ อาจารย์ขจร สุขพานิช, อ้างแล้ว

^{๒๐} ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่ (เอกสารโรเนียว ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์และปีที่พิมพ์).

ให้เป็นอิสระเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัว และในสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้ยังมีกฎหมายพระราชทานสิทธิให้พวกไพร่
 ห้างหลายได้มีสิทธิถวายตัวเป็นมหาดเล็ก คือการให้สิทธิไพร่ทุกคนเปลี่ยนฐานันดรมาเป็นขุนนางได้^{๒๑}
 ทั้งนี้เพราะภาวะว่างเว้นสงครามในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นระยะที่เศรษฐกิจของชาติได้เฟื่องฟูขึ้น
 การพาณิชย์เข้ามาแทนเกษตรกรรม จึงค้าขายสินค้าได้เพิ่มขึ้น ความต้องการใช้ไพร่และทาสใน
 ลักษณะเดิมก็อ่อนคลายลง คนงานเสรีที่เริ่มทำงานโดยมีค่าจ้างก็มีจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม พระมหา
 กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีแต่ละพระองค์จึงทรงคอย ๆ พยายามหาทางปลดปล่อยไพร่และทาสให้เป็น
 อิสระ พวกทาสและไพร่เองก็ต้องการเป็นอิสระ

ความคิดของไพร่และทาสที่ต้องการเป็นอิสระหรือเป็นไทแก่ตัว ได้ทำให้เกิดเหตุการณ์ซึ่ง
 พอจะเรียกได้ว่าเป็นการนัดหยุดงานของผู้ใช้แรงงานเป็นครั้งแรกในประเทศไทย กล่าวคือบรรดา
 พวกไพร่และพวกทาสในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้คิดหมายกันหลบหนีเจ้าเงินนายเงินเป็นการใหญ่ พวก
 ไปหลบซ่อนอยู่ตามป่า เขา เพื่อจะไม่ต้องทำงานให้พวกเจ้านาย ความพร้อมเพรียงของบรรดา
 ไพร่และทาสในการหยุดงานครั้งนั้น ทำให้รัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
 เรียกข้าที่หนีเจ้าบ่าวที่หนีนายนั้นกลับมาแต่โดยดี จะทรงภาคทัณฑ์ยกโทษให้ และลดเวลาการทอ
 เป็นไพร่ทาสลงให้อีก^{๒๒} จากนั้นมาที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการลดหย่อนระเบียบการเกณฑ์พลเมือง
 มารับราชการ และการใช้ผู้คนเป็นไพร่หรือทาสก็เริ่มลดน้อยลงเป็นลำดับ เชน ทรงให้ลดหย่อนการ
 เกณฑ์แรงงานไพร่เข้ารับราชการจากเดิมซึ่งต้องเข้าเวร ๑ เดือน ออกเวร ๒ เดือน มาเป็นเข้า
 รับราชการหรือเข้าเวร ๑ เดือน และออกเวรให้ไปทำมาหากินอิสระ ๓ เดือน^{๒๓} เฉลี่ยแล้วปีหนึ่ง
 ทำงานรับใช้หลวง ๓ เดือน ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นี้เป็นต้นมา ฐานะของพวกไพร่ดีขึ้น กฎหมายก็ใช้
 คำเรียกพวกไพร่ว่า "ไพร่พลโยธาหมุ่ทหาร และไพร่หลวงสมก่าดัง"

สมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น ระบบการบริหารของรัฐบาลยังคงมีลักษณะที่รัฐบาลกลาง เป็นศูนย์กลาง

005804

^{๒๑} เดิมเคยวกัน, หน้า ๑๘

^{๒๒} ประชุมกฎหมายประจำศก รัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๑ เสถียร ชวยลูกสิน และคนอื่นๆ รว
 รวม (พระนคร: เติลเมด ๒๕๓๕) หน้า ๓๐
^{๒๓} ขจร สุขพานิช, เดิมเคยวกัน, หน้า ๑๖

อำนาจการปกครอง แต่ก็ยังมีกิจกรรมหลายอย่างที่ให้ชุมชนในท้องถิ่นเป็นผู้บริหาร คล้ายกับระบบ
 การจัดการปกครองหมู่บ้าน คือ มีการเลือกผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน และทำหน้าที่อำนวยการ
 ทั้งหลายของชุมชน เช่นการรวบรวมแรงงานเพื่อการก่อสร้าง หรือบูรณะกุศลสงฆ์ ถนนหนทาง ตลอดจน
 จนวัดวาอาราม รัฐบาลสมัยนั้นได้พยายามที่จะเพิ่มพูนรายได้ของบ้านเมืองโดยพยายามที่จะเปลี่ยน
 แปลงการเก็บภาษีอากรในรูปของสินค้าและแรงงานให้เป็นการชำระด้วยเงินตรา ^{๒๔} ทั้งนี้เพราะรัฐ
 ชาติในสมัยนั้นต้องใช้จ่ายเงินมาก ทั้งในด้านการป้องกันประเทศ การบำรุงศาสนา งานที่ต้องใช้เงิน
 และแรงงานมาก เช่นงานก่อสร้างตามโครงการต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัยแรงงานจีนซึ่งมีมากในขณะนั้น
 ด้วย ทั้งนี้เพราะการเกณฑ์แรงงานจากคนไทยแก่เริ่มมานั้นเป็นแรงงานที่มีความชำนาญ ^{๒๕}

ลักษณะการเกณฑ์แรงงานราษฎรในสมัยนี้ ได้เกณฑ์บรรดาชายฉกรรจ์ทุกคนยกเว้นเชื้อพระ
 วงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป ชุนนาง พระภิกษุ และทาส มาทำงานให้ราชการปีละ ๓ เดือน โดยไม่มี
 ค่าจ้าง งานที่ทำก็เป็นงานทั้งของฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร แต่ทว่าผู้ใดไม่ต้องการรับใช้ราชการก็
 อาจชำระเงินแทนได้คนละ ๒ บาทต่อเดือน หรือปีละ ๑๘ บาท ซึ่งเงินเหล่านี้ได้ทำให้รัฐบาลมีราย
 ใ้เพิ่มขึ้น ^{๒๖} การทดแทนการเกณฑ์แรงงานดังกล่าว จะชำระเป็นอย่างอื่นนอกจากเงินก็ได้ เช่นคน
 ที่อยู่ตามบ้านเมืองห่างไกล ก็ชำระด้วยสินค้า หรือผลิตผลจากผลิตภัณฑ์ของพื้นที่รัฐบาลต้องการ
 พวกทาสได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงาน แต่ผู้เป็นนายจะต้องจ่ายเงินให้แก่รัฐบาลเป็นรายปี
 คนละ ๒ ^{๒๗} ~~ดั่ง~~ พวกชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรซึ่งมีจำนวนมากก็ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน
 แต่ต้องเสียภาษีรายหัวคือ ๕ บาทต่อ ๓ ปี ^{๒๗} ซึ่งเรียกว่า "ปี" ถ้าใครเสียภาษีแล้วก็มีกรรมผูกข้อมือ

^{๒๔} นิจ ทองโสภิต (แปล), แผ่นดินพระนั่งเกล้า (พระนคร: สมาคมสังคมนาศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๓๘

^{๒๕} ทพากรวรรค์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ (พระนคร: อรุณสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๘๘

^{๒๖} ทพากรวรรค์, เจ้าพระยา, อั้งแฉว, หน้า ๓๑๑

^{๒๗} สัมภาษณ์อาจารย์ชจร สุขพานิช, อั้งแฉว

ไว้เป็นสัญญาประกัน พวกที่ไม่ยอมเสียภาษีหรือไม่มีเงินเสียก็ถูกเกณฑ์เป็นแรงงานหลวง โดยจะถูกจับไปทำงานขุดคลอง ทอนเขื่อนจับกังถูก การรับไปทำงานในหลวงนี้เป็นเวลาประมาณ ๑๕ วัน คลองที่ไคซุกไปแล้วก็เริ่มตั้งเขื่อนชักน้ำถึสบางขุนเทียน แล้วต่อไปถึงวัดกกเดา^{๒๘}

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เริ่มแรงงานจีนเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะประเทศไทยได้ติดต่อกับชายกับประเทศจีน ทำให้ชาวจีนได้อพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น เมื่อมาอยู่ประเทศไทยก็ได้สร้างตัวและค้าขาย ตลอดจนการผูกขาดการค้าบางอย่างได้ เป็นเจ้าของโรงงานต่าง ๆ เช่น โรงงานผลิตน้ำตาลในกรุงเทพฯ^{๒๙} จะเป็นของจีนเกือบทั้งหมด หรือไม่มีคนจีนเป็นผู้ดำเนินการ นอกจากนั้นชาวจีนยังได้มีการตั้งสมาคมอันถือได้ว่าเป็นการรวมตัวทางด้านแรงงานเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของบรรดาชาวจีนที่อยู่ในประเทศไทย แต่หลายสมาคมที่กระทำผิดกฎหมาย ที่เรียกกันว่าสมาคมลับอั้งยี่ ซึ่งทำให้รัฐบาลต้องระงับปราบ^{๓๐}

การไต่แรงงานทาส ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีทาสเพิ่มขึ้นถึง ๑/๓ ของพลเมืองทั้งหมด^{๓๑} แต่ทาสมีฐานะอยู่ในสภาพที่ต่ำ และในหลายกรณีทีเดียวที่ทาสมีฐานะดีกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นทาสเสียอีก ดังคำกล่าวของหมอสอนศาสนาชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่เข้ามาอยู่ประเทศไทยในสมัยนั้นได้ให้ข้อสังเกตว่า "... ทาสคนไทยได้รับการปฏิบัติดีกว่าพวกคนจีนในประเทศฝรั่งเศสเสียอีก..."^{๓๒} ทาสในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นทาสที่เกิดจากหนี้สินเป็นส่วนมาก เช่นพวกชาวนาที่เป็นหนี้สินเพราะเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล แต่บางคนก็ยอมขายตัวเพื่อจะได้ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงาน ทาสที่เกิดจากหนี้สินนั้นอาจได้ตัวกลับเป็น

^{๒๘} เทียน อรรถกุล, อ่าวแดง, หน้า ๗

^{๒๙} นิจ ทองโสภิต, อ่าวแดง, หน้า ๓๘

^{๓๐} คำทรงราชานุภาพ, กรมพระยา, นิทานโบราณคดี, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเนียร ดพานุกรม (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๑๒๐ - ๑๒๓

^{๓๑} สันต์ ท. โจนมบุตร (แปล), เล่าเรื่องเมืองไทย, (พระนคร: อักษรสัมพันธ์ ๒๕๐๖) หน้า ๒๕๑

^{๓๒} เดมเดียวกัน หน้า ๒๕๒

อิสระได้เมื่อนำเงินทรมามาชำระ ทาสอีกพวกหนึ่งซึ่งมีมากคือพวกเชลยศึก ซึ่งส่วนมากจะตกเป็นทาส
ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ จัดที่ดินให้อยู่กันเป็นชุมชนใกล้ ๆ เมืองหลวง และ
ได้รับพระมหากษัตริย์คุณเจนน เกี่ยวกับผู้ที่ไม่ใช่ทาสทั้งหลาย

สมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการจ้างแรงงานจีนทำงานชุกคลอง ฅมถนณ ดังปรากฏในพระราชพง
ศาวดารว่า ราวปี พ.ศ. ๒๔๐๐^{๓๓} รัชกาลที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวรรค์มหา
โกษาธิบดี จ้างจีนชุกคลองทั้งแปดมณฑลไพร่ หักทุ่งลงไปถึงคลองพระโขนง ราคาจ้างคิดเป็น
เงินทั้งสิ้น ๒๐๗^{๓๔} ชั่ง ๑๘ ตำดั่ง ๑ บาท และพระราชทานชื่อว่าคลองถนนตรง^{๓๕} การจ้างจีนชุกคลอง
ทำถนนใน พ.ศ. ๒๔๐๐ นั้น เป็นการจ้างโซคนให้ทำงานโยธาเป็นครั้งแรกของการใช้แรงงานไพร่
เพราะการจ้างแรงงานไคมดเรียบรอยและไคมดรวดเร็วกว่าการเกณฑ์แรงงานไพร่

นอกจากแรงงานจีนที่มีอยู่แล้ว ยังมีชาวต่างประเทศได้เข้ามาค้าขายและเจริญพระราช
ไมตรีกับประเทศไทยหลายประเทศ เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา ทำให้ประเทศไทยมีกิจการ
งานอาชีพเพิ่มขึ้นมากมาย รัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นความสำคัญของการพัฒนาประเทศจากการที่มีชาว
ต่างประเทศเข้ามาค้าขาย ทรงมองเห็นอาชีพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่อันเนื่องจากการติดต่อค้า
ขายต่างประเทศ และจะยังผลให้คนไทยมีรายได้ จึงได้ทรงตรากฎหมายเกี่ยวกับการประกอบการค้า
ขายและการรับจ้างชาวต่างประเทศว่า ผู้ที่จะทำการค้าขายหรือรับจ้างชาวต่างประเทศ
จำเป็นต้องขอขออนุญาตนายกองก่อนจึงทำการได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้นำของเสียผลประโยชน์
จากการขาดแรงงานไปบ้าง คนไทยส่วนมากที่ทำงานกับชาวต่างประเทศก็มักจะเป็นครูสอนภาษา
ตลอดจนงานรับใช้ต่าง ๆ จากชาวต่างประเทศ

สมัยรัชกาลที่ ๕ ประเทศไทยได้มีการพัฒนาประเทศมาสู่ยุคแบบสมัยใหม่ ได้มีการเลิกคัม

^{๓๓} ทิพากรวรรค์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ หน้า ๖

^{๓๔} จจร สุขพานิช, อานแดง, หน้า ๑๖

^{๓๕} เสถียร ดายดักขณ์, ร.ศ.ท., และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ. ๒๓๘๖-
๒๔๐๔ (พระนคร: โรงพิมพ์ดีเวอท์, ๒๔), หน้า ๒๑๗

ระบบทาส โดยใช้วิธีลดเกยยัตอายุ กล่าวคือตั้งพิศอกักราคาตัวของทาสโดยให้เด็กที่เกิดในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นต้นไปจะพ้นจากสภาพทาสในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ และเด็กที่เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ จะ เป็นทาสไม่ได้ คือยกเลิกทาสในประเทศไทย แต่สิ่งที่รัชกาลที่ ๕ ทรงกระทำซึ่งเป็นเรื่องใหญ่กว่า การเลิกทาสนั้นคือการเลิกระบบไพร่^{๓๖} ซึ่งทั้งประเทศจะมีแรงงานไพร่มากกว่าทาส พระองค์ได้ ทรงเริ่มการฝึกกำลังในประเทศตั้งแต่ในพระบรมมหาราชวังออกมาสู่ภายนอก พระองค์ได้ทรงหัง กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ โดยทรงคัดบรรดาราชาวงศ์และบุตรหลานขุนนาง ที่ได้ถวายตัว ทอดมาได้ทั้งเป็นกรมทหารหน้า ๒๔๒๓ และกรมโยธาธิการและกระทรวงกลาโหมเป็น ลำดับ ซึ่งได้มีการนำบรรดาไพร่ที่เจ้านายถึงแก่กรรมมารับราชการเป็น "ทหารสมัคร" และมีเงินให้ คนละ ๔ บาท ค่า ๑ สำหรับ เป็นสินน้ำใจ^{๓๗} ปรากฏว่ามีบรรดาไพร่มาสมัครเป็นทหารสมัครเป็น จำนวนมาก

^{๓๖} "...พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เรื่อง นี้กระทบกระเทือนต่อประชาชนทุกหมู่ทุกนาม เป็นที่นาแปลกประหลาดยิ่งว่าเรามักเห็น เสนอต่อการเลิก ทาสได้สำเร็จอย่างฉาดฉานจนล้นจนเลยพากันลืมการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยิ่งใหญ่กว่าเลิกทาสนับ ร้อยเท่า นั่นคือการเลิกไพร่ เพราะทาสนั้นเป็นประชาชนส่วนน้อยของประเทศ แต่ไพร่นั้นหมายถึง ประชาชนสามัญทั่วประเทศ ประชาชนสามัญทองมาทำงานให้แก่รัฐบาลฟรี เคื่อนเว้นเคื่อน เรียกว่า เขาเคื่อนจะเข้ามาหากินให้เป็นด้าเป็นสันักทำไม่ได้ เศรษฐกิจของประเทศจึงจมคักคานอยู่อย่างนั้น ทอมาการ เขาเคื่อนก็ผอนผันห่างไปและให้เสียเงินแทนหรือส่งสิ่งของแทนหรือจ้างคนแทนได้ การมา ทำงานให้แก่รัฐบาล แทกว่าจะได้ไปก็เดือดตาแทบกระเด็น เพราะต้องเสียค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ยุบยับ เมื่อถึงแดนดินพระพุทธรเจ้าหลวงได้โปรดให้เลิกไพร่ โดยเสียเงินรัชชูปการแทน ประชาชน สามารถไปทำมาหากินได้เต็มที่..." จากทองตอ กล้วยไม้ ณ อุทยานา, บทความบางเรื่อง, "แดน ดินพระพุทธรเจ้าหลวง" (พระนคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖๔ และโปรดดูรายละเอียดได้จากหนังสือเรื่องฐานันครไพร่ของอาจารย์ขจร สุขพานิช

^{๓๗} ฐานันครไพร่, อางแลว, หน้า ๑๘

รัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนการปกครองประเทศโดยมีจุดหมายสำคัญอยู่ที่การรวมเนืังก้างที่แยกย้ายกันอยู่มากกรม ตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้เข้ามาอยู่ในบังคับบัญชาแห่งเดียว ทำให้บรรดาไพร่สม ไพร่หัวเมือง ได้แปลงสภาพและภาระของตนมาเป็นไพร่หลวง

กฎหมายที่ใช้เป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยไพร่นั้น นับตั้งแต่กฎหมาย ๒๔๓๐ เป็นต้นมาจะแบ่งแยกเป็น ๒ แนว คือแนวเงินช่วยราชการแผ่นดิน ซึ่งพวกไพร่มีหน้าที่ต้องชำระเป็นค่าตัวรายปี ส่วนอีกแนวหนึ่งคือการรวบรวมรายจกรรจ์ให้เข้ามารับการฝึกหัดและอยู่ในบังคับบัญชา ดังกฎหมายพระราชบัญญัติทหารเรอาออกมาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑^{๓๘} เฉพาะที่เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของพลทหาร ทั้งทหารบก ทหารเรือ พลทหารสมัครจะต้องรับราชการไปจนครบ ๑๐ ปี จึงจะครบกำหนดเกษียณอายุ ถ้ายังสมัครรับราชการต่อไป ทางราชการก็จะเพิ่มเบี้ยหวัดขึ้นให้จากเงินเดือนตามอัตราเดิม คือเดือนละ ๒ บาท เบี้ยหวัดนั้นจ่ายปีละครั้งเรียกว่าเงินปี ไพร่ทั้งหลายทั้งปวงจึงหลุดพ้นจากการถูกบังคับให้ "รับราชการงานโยธา" โดยจ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดิน หรือมีอิสระที่จะสมัครเป็นทหาร โดยได้รับเงินเดือน เงินปี เป็นรางวัล

จากการเป็นทหารโดยสมัคร ได้เปลี่ยนเป็นระเบียบการเกณฑ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยให้บรรดาชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี รับราชการในกองประจำการมีกำหนด ๒ ปี แล้วปลดไปอยู่กองหนุน ผู้รับราชการทหารในกองประจำการแล้ว ผู้นั้นพ้นจากที่จะต้องเสียเงินการราชการจนตลอดชีวิต ผู้ที่อยู่ใต้อาณัติของพระราชบัญญัตินี้คือพระราชวงศ์ทรงศักดิ์ ตั้งแต่นั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป คนธรรมดา (ยกเว้นแขกคนจีน) คนป่าคอย พวกไพร่จึงมีหน้าที่รับใช้ชาติโดยการเป็นทหารกันทุกหัวหน้า

เมื่อเลิกถูกทาสแล้ว รัฐบาลได้สนใจปัญหาแรงงานเป็นพิเศษ เชนในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ รัฐบาลได้ร่างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นโดยให้เจ้าของทาสซึ่งถือเสมือนหนึ่งนายจ้าง จดทะเบียนทาสหรือถูกจ้างไว้ และให้รายงานให้รัฐทราบเมื่อทาสหลุดพ้นจากความเป็นทาส หรือถูกปลดออกจากงานตลอดจนเหตุผลในการปลดออก^{๓๙} ซึ่งถือได้ว่าเป็นการ เขาแทรกแซงหรือเกี่ยวข้องกับกรรมกรเป็นครั้งแรก

^{๓๘} เดิมเดียวกัน, หน้า ๒๐

^{๓๙} เงิน ศรีสุรภัย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐ (ทาสในกรณีนี้คงหมายถึงทาสที่เกิดก่อนปีมะโรง

๒๔๑๑) ถ้ายังไม่มีการไต่ตัวจึงต้องเป็นทาสไปจนวายน - ผู้เขียน)

ในปีเดียวกันก็ได้มีพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์แรงงานออกมาเพื่อเกณฑ์แรงงานราษฎรช่วยราชการบางอย่าง เช่นช่วยขนส่งสิ่งของหลวง ควบคุมโจรผู้ร้ายไปส่งยังที่ว่าการเมื่อเจ้าพนักงานในท้องที่นั้นไม่พอ หรืองานซึ่งไม่มีคนอื่นทำไต่ นอกจากผู้เคยทำ รวมทั้งงานราชการอื่น ๆ ซึ่งต้องเกณฑ์แรงงานราษฎรบางแห่งช่วย การจะงดเลิกการเกณฑ์แรงงานเสียทีเดียวยังทำไม่ได้ การเกณฑ์แรงงานดังกล่าวมีค่าจ้างใหญ่ถูกเกณฑ์ตามสมควร ถ้าผู้ถูกเกณฑ์ต้องเสียส่วยหรือเงินการราชการ ก็ให้ลดลงตามจำนวนเท่ากับค่าแรงที่มาช่วยราชการ แต่การเกณฑ์แรงงานตามกฎหมายอื่น ๆ หรือเกณฑ์ไปช่วยทำประโยชน์ให้ชุมชนของตนเองไม่มีค่าจ้างให้

ผู้ที่ถูกเกณฑ์แรงงานหรือพาหนะ ถ้าไม่ยอมปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้มีความผิดของระวางโทษปรับครั้งหนึ่งไม่เกิน ๒๐ บาท จำคุกไม่เกิน ๑ เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ต่อมาได้มีประกาศเพิ่มเติมการเกณฑ์แรงงานราษฎรรับราชการในอณุดง คือผู้ที่ยืนยันเข้ามาหากิน ทำไร่น่าค้าขายจะได้รับยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานโดยออกตัวคุมเกณฑ์จาง มีกำหนด ๓ เดือน ๖ เดือน หรือจนถึง ๑ ปี

สำหรับการใช้แรงงานต่างชาติ ซึ่งส่วนมากเป็นแรงงานจีนนั้น ในราว พ.ศ. ๒๔๕๑ ก็ได้มีประกาศเลิกการผูก "ปี่" ขอมือจีน^{๔๒} โดยเปลี่ยนมาใช้วิธีการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดิน ถ้าจีนคนใดไม่ยอมเสียหรือไม่มีเงินเสียค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินภายในกำหนด ก็อาจถูกยึดทรัพย์ขายทอดตลาดพอสมควรแก่จำนวนเงินที่ค้าง หรือเอาตัวไปคุมขังไว้จนแรงทำการโยธามีกำหนด ๕๐ วัน ในช่วงเวลาเดียวกันนี้คือในราว พ.ศ. ๒๔๕๓ ชาวจีนได้แสดงออกซึ่งอิทธิพลของตนในทางเศรษฐกิจ โดยได้รวมกันนัดหยุดงานและค้าขาย เป็นเวลา ๓ วัน เพื่อประท้วงรัฐบาลที่ได้ออกกฎ

^{๔๐} เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๕ (พระนคร: เกล็ดเมด, ๒๔๗๘), หน้า ๕๒๘ - ๕๓๐

^{๔๑} เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, อ้างแล้ว, เดิมปี พ.ศ. ๒๔๔๔, หน้า ๒๓๐.

^{๔๒} ร.ศ.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ. ๒๔๕๑ (พระนคร: เกล็ดเมด, ๒๔๗๘), หน้า ๒ - ๕

หมายฉบับใหม่เพิ่มค่าภาษีรัฐูปการสำหรับประชาชนทุกคนไม่ว่าเชื้อชาติใด สัญชาติใด ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งเดิมเคยเสีย ๓ ปี ๕ บาท โคเปลี่ยนเป็นปีละ ๒ บาท^{๔๓} ชาวจีนจึงไม่พอใจการกระทำครั้งนี้ก่อให้เกิดความเคืองแค้นคนไทยโดยทั่วไป และนับเป็นครั้งแรกที่คนไทยเริ่มตระหนักถึงการเข้ามาครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีน

สรุป การบริหารแรงงานโคเริ่มจริงจังเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ยกเลิกระบบเดิมที่เรียกว่าระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่ ทาส ชายที่ว่างจากอาชีพทำงานค่านโยชา หรือเรียกว่าเกณฑ์ทำการโยชาปีละ ๑๕ วัน มาเป็นระบบการเกณฑ์ทหาร ซึ่งทำให้ชาวไทยทุกคนมีสิทธิและหน้าที่พลจกความเท่าเทียมกัน เมื่อครบวาระก็ปลดประจำการให้ไปไ้แรงงานโคตามใจสมัคร

แต่อย่างไรก็ตาม แรงงานบังคับหรือการเกณฑ์แรงงานยังมีปรากฏใ้ช้อยู่บ้าง แม้จะเลิกระบบไพร่ทาสไปแล้วก็ตาม ส่วนมากแรงงานบังคับมักใ้เมื่อกิจการนั้น ๆ เป็นงานสาธารณะ เช่น การสร้างถนน สร้างทาง และกิจการอื่น ๆ ซึ่งเรียกว่า เกณฑ์ทำการโยชาปีละ ๑๕ วัน บางครั้งข้าราชการในท้องถิ่นมักจะแอบเกณฑ์แรงงานพลเมืองไปใ้เป็นส่วนตัว ทั้งนี้เพราะสภาพของพลเมือง และความเชื่อถือของพลเมืองต่อราชการยังมีอยู่เหมือนในสมัยการปกครองแก้ไขโบราณ แม้ในปัจจุบันการเกณฑ์แรงงานเพื่อกิจการสาธารณะก็ยังมีอยู่ อีกอย่างหนึ่งคือการเกณฑ์จ้างเวลาเมื่อมีการเกิดขึ้น ผลักเปลี่ยนกันไปไม่มีกำหนด แลวแต่จะมีราชการเกิดขึ้นหรือไม่ ถ้าไม่มีก็ไม่ถูกเกณฑ์ในการเกณฑ์จ้างก็มีการจ้างใ้ทดวย

สมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นสมัยที่วรรณคดีและการละครรุ่งเรืองมาก รัชกาลที่ ๒ ทรงทำนุบำรุงทางคานนี้มาก ดังมีสมญาพระนามว่าพระมหาธีรราชเจ้า แต่ถึงแม้พระองค์จะทรงทำนุบำรุงและฟื้นฟูคานวรรณกรรมต่าง ๆ แต่ทางคานอื่น ๆ รวมทั้งคานแรงงานพระองค์มิได้ทอดทิ้ง ในสมัยมีกนทำงานเพื่อรับคางจ้างเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการทรากรกฎขอบังคับและกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมแรงงานและสภาพการทำงานออกใ้กับคางงานเสรีขึ้นเป็นท่นว่ กรมตำรวจใ้ไ้ในคางจ้างทั้งหลายนำคานใ้มาจากทะเลเบียน และพิมพ์คานนิ้วมือใ้ที่กรมตำรวจ และเมื่อคนใ้ช้ออกใ้ให้แ่งเวลาและสาเหตุ

^{๔๓} ทวี ชีระวงศ์เสรี, สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์คณะ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๒, หน้า ๒๑

การดาออกไปไวควย ฎีกาออกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ทั้งนี้เพราะมีเสียงกล่าวขวัญกันว่าคนงานทำหน้าที่
รับใช้โสมของนายจ้างกันมาก และกฎข้อบังคับนั้นนับได้ว่าเป็นก้าวแรกที่รัฐบาลภายใต้ระบอบราชา
ธิปไตยได้ออกไ้บังคับกับคนงานเสรี นอกจากนั้นพระองค์ทรงให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะ
เกณฑ์จ้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยให้กำหนดว่า การช่วยราชการรับส่งสิ่งของและผู้คนหรือราชการ
พิเศษห้ามไม่ให้ใช้วิธีการ เกณฑ์จ้าง แ่ถ้าจะเกณฑ์จ้างก็จะต้องจ่ายค่าจ้างตามประเพณี และห้าม
อัตราที่จ้างกันในเมืองนั้น และก่อนจะจ้างก็ต้องรู้ว่า ผู้ถูกเกณฑ์มาช่วยราชการนั้นได้รับค่าจ้างจาก
ใคร ราคาเท่าใด รัยที่ใด เมื่อใด และให้จ่ายค่าจ้างแก่ผู้ถูกเกณฑ์จ้างก่อนกลับบ้าน การจะเกณฑ์
จ้างจะทำได้ในเวลาจำเป็นเท่านั้น

สำหรับการเกณฑ์แรงงานทำงานสาธารณะประโยชน์ก็ทำได้โดยผู้ที่จะได้ผลประโยชน์ทั้งทาง
ตรงหรือทางอ้อม เช่นสร้างถนนเข้าที่พินาศที่มิได้ประโยชน์มากแต่มีราคาต่ำ หรือเป็นการป้องกันภัย
ตรายแก่การหาเลี้ยงชีพของชุมชนในท้องถิ่นนั้นเอง เช่นทำท่ำนบกันั้นน้ำ

การเกณฑ์แรงงานจะเกณฑ์ได้เพียงปีละ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก และให้จ่ายเบี้ยเลี้ยงหรือ
สะเบียงหลวง รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้ให้ด้วย

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายเสนาบดีกระทรวงนครบาล ว่าด้วยผู้ซึ่งจะรับอนุญาตลากรถและเงา
ของรถลาก ทองจดทะเบียนและเสียค่าใบอนุญาตคันละ ๓ สตางค์ ต้องเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงและ
มีอายุระหว่าง ๑๘ - ๔๐ ปีเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของผู้โดยสาร และผู้ลากรถเองด้วยต้อง
สามารถพูดไทยได้ ให้ผู้ลากรถหยุดงานได้โดยมีค่าจ้าง ทั้งนี้เพื่อให้กรรมกรพวกนี้ได้มีโอกาสพัก
นอน มีสุขภาพดี

ในสมัยนี้ได้มีพระราชบัญญัติสมาคมออกไว้บังคับให้ทุกสมาคมตั้งขึ้นมา ต้องมีข้อบังคับสมาคม

๔๔ ร.ศ.ท. เสถียร ดายดิษฐ์ และคณะอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๔๕๖ (พระนคร: เคนี่เมด, ๒๔๗๔), หน้า ๑๗๖

๔๕ ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๓๐ หน้า ๓๑๕ ลงวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๔๕๖

๔๖ เงิน ศรีสุรกัน, อ่าวแดง หน้า ๒๐

และมีการจดทะเบียน^{๔๗} พระราชบัญญัติฉบับนี้มีลักษณะที่ยอมให้มีการรวมตัวของบุคคลเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง ของกลุ่ม อันถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งของการรวมตัวทางด้านแรงงานเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์และเรียกร้องสิทธิและป้องกันมิให้นายจ้างเอาเปรียบ

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายการไต่แรงงานนั้โทยที่ศาลได้ตัดสินแล้ว โดยมีหลักสำคัญว่า^{๔๘} การไต่แรงงานนั้โทยของมีคาจ้างให้ เว้นแต่อาเป็นงานของ เรือนจำ งานที่นั้โทยทำส่วนมากเป็นงานในโรงงานภายใน เรือนจำซึ่งตั้ง เพื่อให้นั้โทยได้ฝึกการหัตถกรรมและกายกรรม นั้โทยที่เห็ดออกจากการทำงานในโรงงานดังกล่าวออกไปทำงานโยชานนอก เรือนจำ เช่นทำถนนเพื่อสาธารณะ ผู้ที่ได้รับการยกเว้น คือนั้โทยที่รรา พุพพภาพ ปวย นั้โทยหญิงและเด็กที่มีอายุไม่เกิน ๑๕ ปี การทำงานของนั้โทยดังกล่าว ต้องมีคาจ้างให้ซึ่งจงไม่ต่ำกว่าวันละ ๒๕ สตางค์ มีวันหยุดราชการและเวลาทำงานคือ ๘ โมงเช้า ถึง ๑๖ น. แต่ทั้งนี้ขอห้ามมิให้รับงานของเอกชนมาทำการมีพบัญญหิตังกล่าวเป็นการให้ความยุติธรรมแก่บรรดาผู้ไต่แรงงานต่าง ๆ ทุกประเภทแม้กระทั่งนั้โทยซึ่ง เป็นผู้ไม่มีอิสรภาพแล้ว

สิ่งที่รราคาดที่ ๒ ทรงเปลี่ยนแปลงเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่บรรดาผู้ไต่แรงงานอีกประการหนึ่งคือ การเก็บเงินรัฐูปการแทนเงินคารารการแต่เดิม ซึ่งมีทั้งพวกที่เสียเงินคารารการ และพวกที่ไม่เสีย^{๔๙} จึงเห็นสมควรที่จะเก็บเงินรัฐูปการจากบรรดาชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ ๑๘ - ๒๐ ปี ๆ ละ ๒ บาท ผู้ที่ได้รับการยกเว้น คือ พระ ทหาร ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ ทำบด คนพิการและคนอื่น ๆ ที่พระมหากษัตริย์จะทรงโปรด ถ้าใครไม่เสียเงินดังกล่าวก็จะต้องถูกยึดทรัพย์สิน ถ้าไม่มีทรัพย์สินก็เอาหัวไปชิงงานโยชอา แต่อาผู้ใดถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหารก็ถอนเงินรัฐูปการคืนได้ ซึ่งต่อมาได้มีการแก้ไขการเสียเงินรัฐูปการใน พ.ศ.๒๔๖๔ อีก โดยเก็บจากบรรดา

^{๔๗} ร.ศ. ท. เสถียร ดายลักษณะ และคนอื่น ๆ, ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ.๒๔๕๗ ว่าด้วยพระราชบัญญัติสมาคม, หน้า ๑๕๔

^{๔๘} ประชุมกฎหมายประจำศก พ.ศ.๒๔๖๐, "การไต่แรงงานนั้โทย", หน้า ๓๓๕

^{๔๙} เงิน ศรีสุรกัน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕

ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ ๑๖ - ๒๐ ปี ถ้าใครไม่เสียก็ถูกเอาตัวไปโรงงานโยธา และถูกกักตัว

ราวกลางสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นระบอบก่อนที่ไทยจะเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๑ ฐานะของแรงงานไทยยังไม่ค่อยคึกคัก แก่เมื่อสิ้นสงครามแล้ว ในราวปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีกับองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งผู้แทนไปร่วมประชุมควย ๒ คน จากกิจกรรมอันนี้เองได้เป็นจุดเปลี่ยนให้รัฐบาลได้หันมาเอาใจใส่บรรดาผู้ไร้งานและกรรมกรทั้งหลาย ให้มีสิทธิมีเสียงในการเรียกร้องสภาพการทำงาน และสภาพการจ้างให้ดีขึ้นกว่าเดิม ในช่วงหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ เป็นต้นมา กรรมกรหรือผู้ไร้งานของไทยได้พยายามเรียกร้องที่จะมีการรวมกลุ่มและต้องการมีหัวหน้าคนงาน เพื่อทำการ

๕๐
 กิ่งระนูโวโน่สัญญาบัตรทราทั้งทอนหนึ่งว่า "...ควยเหตุว่าประเทศสยามได้ตกลงพร้อมควยประเทศอื่น ๆ ที่ได้ลงนามในสัญญาสันติภาพในภาค ๑๓ ในเรื่องแรงงาน เพราะฉะนั้นเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามมาตรา ๓๖๕ แห่งสัญญานั้น เราจึงได้รับเชิญจากท่านประธานาธิบดีแห่งสหปาดิรัฐอเมริกา ให้เขาช่วยในการประชุมประจำปีครั้งแรกควยแรงงาน ณ กรุงวอชิงตัน เราจึงตั้งให้ผู้นามขางทายนี่เป็นผู้แทนฝ่ายสยาม คือ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาประกาศรวงศ์ อรรถราชทูตผู้มีอำนาจเต็มเป็นทูตที่ ๑

อำมาตย์ตรีพระยาฉนิทรภักดี เลขาธิการสถานทูตที่วอชิงตัน เป็นทูตที่ ๒ ให้มีอำนาจเต็มในการที่จะเจรจาทหารี้อและตกลงขอควยใด ๆ ควยกับผู้แทนประเทศอื่น ๆ ในการประชุมที่วอชิงตัน ณ กรุงวอชิงตัน..." จาก ฉนวน นพวรรณ, "ประเทศไทยกับองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ" รวมบทความเกี่ยวกับการแรงงานและองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปี ขององค์การกรรมกรระหว่างประเทศ (พระนคร: ชุมชุมสหกรณ์การซื้อและการขายแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗

เจรจาต่อรองกับนายจ้างมากขึ้น ความต้องการของกรรมกรคือ รวมหัว รวมทุนกันตามเปอร์เซ็นต์ที่หาได้แล้วขออนุญาตจากรัฐบาลตามพระราชบัญญัติสมาคม ทั้งเป็นคณะหรือสโมสร เพื่อบำรุงกันในเวลาเจ็บป่วย หรือภายในเวลาทำงานทำไม่ได้ รวมทั้งในกรณีที่นายจ้างได้ออกไล่งายด้วย

สรุป

แรงงานในสมัยสุโขทัย ส่วนมากเป็นแรงงานในกิจการเกษตร ไม่มีนายจ้าง หากมีแต่ผู้ไ้แรงงานซึ่งได้แก่เจ้าขุนมูลนาย และบรรดาแม่ทัพนายกองของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้นำแรงงานมาจากพวกที่เป็นเชลยศึก นอกจากนี้ยังมีพวกไพร่ ซึ่งสังกัดอยู่กับมูลนายแก่กิจการงานโดยสมัครใจ

แรงงานที่ทำงานในกิจการอุตสาหกรรม ส่วนมากได้มาจากต่างประเทศ และเข้ามาในลักษณะเป็นผู้สอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา

พระมหากษัตริย์มีหน้าที่โดยตรงที่จะอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนรวมทั้งแรงงานทั้งหมด ซึ่งเป็นเสมือนข้าของพระมหากษัตริย์ด้วยกันทุกคน

ในสมัยอยุธยาชั้น สภาของบ้านเมืองทองมีการ รบพุ่งเสมอ ฐานะของพระมหากษัตริย์จึงมีพระราชอำนาจมาก แรงงานถูกเกณฑ์มาใช้ในการป้องกันประเทศ ชนชั้นรองจากพระมหากษัตริย์ก็คือ เจ้านาย ขุนนาง และราษฎร (ซึ่งยังมีฐานะเป็นไพร่และทาส ทาสก็คือพวกไพร่ที่ไปรับไร่นายทหารและเจ้านาย) อำนาจของเจ้านายและขุนนางมีมาก และเป็นผู้ใช้แรงงานรองจากพระมหากษัตริย์ สำหรับแรงงานเสรีก็มีมาก คือทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพส่วนมากเป็นกิจการเกษตร แต่ทำงานโดยมีค่าจ้างมีน้อย การไ้แรงงานในสมัยอยุธยาจึงเป็นเรื่องของการที่กษัตริย์ออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ

๕๑
ก็จะเห็นได้จากตัวอย่างการนัดหยุดงานของคณงานบริษัทธรรมาภิบาลในเดือนมกราคม ๒๔๖๕ ซึ่งฝ่ายรัฐบาลอันมีเจ้าพระยามหาวชิราวุธ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นผู้แทนของกรรมกรในการเจรจากับบริษัทดังกล่าว แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ บรรดากรรมกรเองก็มีความต้องการที่จะดำเนินการเองโดยมีหัวหน้าเป็นผู้ทำการเจรจาแทนพวกตน จาก วารสารกรรมกร, ปีที่ ๑ วันเสาร์ที่ ๒๗ มกราคม ๒๔๖๕ (พระนคร: สถานพิมพ์ไม่ปรากฏ, ๒๔๖๕), หน้า ๕

การใช้แรงงานรวมทั้งมีการเกณฑ์แรงงานเพื่อช่วยประเทศเมื่อยามมีศึกสงคราม

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใคนำกฎหมายและข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้แรงงานมาใช้ ให้ อิศระแกวแรงงานมาก ประกอบกับเศรษฐกิจของประเทศได้เจริญขึ้นเนื่องมาจากการค้าขายเข้ามา แทนที่การเกษตร ความต้องการใช้ไฟรและทาสจึงลดลง แรงงานเสรีที่หางานโดยมีค่าจ้างมีจำนวน มากขึ้น การเกณฑ์แรงงานราษฎรก็มีเพียงปีละ ๓ เดือน การเกณฑ์แรงงานก็เพื่อรับใช้ราชการ แต่ ถ้าใครจะให้เงินแทนเป็นการแลกเปลี่ยนก็ไม่ต้องรับใช้ราชการ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็มีการติดต่อกับต่างประเทศ อาริพัจเกิดมากขึ้น เช่นการค้าขาย การรับจ้างชาวต่างประเทศ แต่ก็ต้องขออนุญาตผู้ลนายก่อนเพื่อป้องกันการค้าคนแรงงาน

สมัยรัชกาลที่ ๕ นับว่าเป็นสมัยสำคัญที่สุดในอดีต เนื่องจากพระองค์ได้ทรงเลิกไพร่และ ทาส ทำให้แรงงานมีเสรีขึ้น ไม่ต้องถูกเกณฑ์หรือต้องไปรับใช้ราชการตลอดจนเจ้าขุนมูลนาย ถ้าจะ มีการเกณฑ์แรงงานก็มีค่าจ้างให้ พอมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ได้แก้ไขเรื่องการจ่ายค่าจ้าง เมื่อมี การเกณฑ์จ้าง เพื่อให้แรงงานได้มีค่าจ้างที่เป็นธรรมขึ้น และได้มีการเก็บเงินรัฐูปการจากชาย ฉกรรจ์ แต่ตกผู้ใดถูกเกณฑ์เป็นทหารก็ถอนเงินรัฐูปการคืนได้

เมื่อไทยได้เข้าเป็นภาคีขององค์การกรรมกรระหว่างประเทศ ก็ได้ทำให้รัฐบาลได้เอาใจ ใส่บรรดาแรงงานและกรรมกรมาก บรรดากรรมกรก็ได้มีการเรียกร้องและมีการรวมกลุ่มเพื่อขอ ร้องกับนายจ้างควย